

Marlena Radwan

**JEDNODNIÓWKI W ZBIORACH
WOJEWÓDZKIEJ BIBLIOTEKI PUBLICZNEJ
IM. HIERONIMA ŁOPACIŃSKIEGO W LUBLINIE
WYDANE DO KOŃCA 1939 R.**

**One-off press releases in the collection of the Hieronim Łopaciński
Regional Public Library in Lublin published by the end of 1939
Разовые издания в фондах Воеводской Публичной Библиотеки
им. Херонима Лопацинского в Люблине до конца 1939 года**

Jednodniówki to szczególny rodzaj wydawnictw. Zaliczane są zarówno do czasopism, jak i do dokumentów życia społecznego. Ze względu na niejednoznaczność przynależności druki te mają kilka definicji. Najstarsza, znana mi, pochodzi z 1928 r. Autor zwrócił w niej uwagę przede wszystkim na to, iż jednodniówki często pojawiały się na rynku wydawniczym jako pierwszy numer nowo powołanego do życia czasopisma¹.

Jan Muszkowski w 1936 r. określił ten rodzaj czasopism jako: „formę wydawniczą pośrednią pomiędzy drukami odrębnymi a czasopismami, t.j. wydawnictwa noszące pod względem układu tekstu i wykonania drukarskiego charakter pojedynczego zeszytu czasopisma, pojawiające się jednak nie periodycznie, a jednorazowo. [...] w warunkach przedwojennego Królestwa Polskiego wydawano nieraz czasopisma, wychodzące stale, pod postacią jednodniówek, ażeby ominąć pewne przepisy ustawy prasowej”². Sformułowanie to pokazuje pewne historyczne, prawne i administracyjne uwarunkowania zmuszające wydawców do korzystania z tego typu czasopism. Mowa tu przede wszystkim o zakazach wynikających z cenzury. Wiemy z historii, że wolność prasy w Polsce była zawsze ograniczona. Wydawcy często musieli korzystać z działań zastępczych, aby opublikować pewne informacje. Nierzadko zdarzało się, że jednodniówki pojawiały się w miejsce zawieszonych wcześniej tytułów. Aby nie tracić kontaktu z czytelnikiem redakcje wydawały je nadal w postaci jednodniówek. Przykładem takiego postępowania może być „Ziemia Lubelska” zawieszona w 1923 r.³

Definicje powojenne, zamieszczone w encyklopediach i słownikach, mówią, że jednodniówki są to wydawnictwa o charakterze okolicznościowym, wydane dla upamiętnienia jakiegoś wydarzenia, z okazji jakiejś doniosłej i ważnej okoliczności. Pod względem wydawniczym czasopisma te znajdują się na pograniczu druków zwartych i ciągłych, najczęściej ukazując się jednorazowo. Często zdarza się,

¹ M. Dzikowski, *Definicja czasopisma w bibliotekarstwie*, „Przegląd Biblioteczny”, R. 2, 1928, z. 1, s. 35.

² J. Muszkowski, *Życie książki*, Warszawa 1936, s. 111-112.

³ H. Wojtysiak, *Jednodniówki jako osobliwy rodzaj wydawnictw ciągłych*, „EBIB Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2012, nr 2.

że kilka jednodniówek wydanych pod różnym tytułem ale zredagowanych przez ten sam zespół zapoczątkowuje zupełnie nowe czasopismo⁴.

Mówiąc o jednodniówkach w kontekście wydawnictw pamiątkowych zwraca się uwagę na charakter publikacji, o którym decyduje treściowe powiązanie z uroczystością. W tego typu czasopismach często spotykamy się ze zwrotami: „na pamiątkę”, „dla uczczenia”, „z okazji”, np.: „Czołem! Jednodniówka na pamiątkę otwarcia I Sokolni Tow. Gimn. »Sokół« w Warszawie 1 VII 1906. Warszawa 1906” lub tylko z datą okolicznościową. Elementy te pojawiają się na stronach tytułowych lub w samych tytułach. Często poświęcane były wybitnej osobie zasłużonej dla dziejów narodu, np.: „Jednodniówka Adama Mickiewicza. 1798-1898. Warszawa 1898” i w takim przypadku miały propagować idee narodowe, popularyzować wiedzę o dziejach kraju⁵.

O jednodniówkach mówi się, że są drukami okolicznościowymi, ulotnymi, obrazującymi życie publiczne oraz ważnym źródłem informacji historycznej. Często poszerzają wiedzę na temat poszczególnych faktów z życia społecznego minionych epok i okresów. Pozwalają lepiej poznać i zinterpretować daną kulturę. Drukami ulotnymi interesują się przedstawiciele różnych nauk: bibliolodzy, historycy, historycy sztuki, językoznawcy, etnologowie czy teologowie. Ważne są również dla przedstawicieli nauk politycznych i społecznych ze względu na zawarte w nich treści propagandowe, reklamy oraz różnego rodzaju zjawiska masowe⁶.

Jednodniówki zaliczane są do szerszej grupy zbiorów bibliotecznych – dokumentów życia społecznego. Na swoich stronach przekazują utrwaloną myśl ludzką, która odnosi się do aktywności społecznej w dziedzinie kultury, polityki, gospodarki, religii, informacji, nauki, edukacji, administracji, rozrywki, sportu, turystyki, reklamy oraz propagandy⁷. Jednodniówki jako dokumenty życia społecznego zawierają wiadomości efemeryczne, unikatowe i niedostępne w innych przekazach. Należą do wydawnictw często przeznaczonych dla wąskiej grupy odbiorców, których łączą wspólne zainteresowania⁸.

Szczególnym rodzajem definicji, na którą natknęłam się, przeglądając zbiory Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej, jest tekst zamieszczony w jednodniówce „Nieroby i Popsuje”: „jednodniówka, to nie dzieło naukowe, nad którym mozoli się uczyony badacz nad opisaniem rzeczy minionych lub wyjątkowo rzadko spotykanych. Jednodniówka to nawet nie gazeta, gdzie jest miejsce i czas na głębsze ujęcie spraw bieżących. Jednodniówka to po prostu wydarta na chybił trafił karta z historii życia publicznego”⁹.

Jednodniówki jako szczególny rodzaj zbiorów bibliotecznych nie doczekały się swoich opracowań. Powodem takiego stanu rzeczy jest dualizm definicji, któ-

⁴ *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971, szp. 1067; *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*, Wrocław 1976, s. 146; *Słownik terminologii medialnej*, red. W. Pisarek, Kraków 2006, s. 86.

⁵ F. Sawicka, J. Rupińska, *Bibliografia polskich wydawnictw pamiątkowych: 1801-1914*, Wrocław 1973, s. 10.

⁶ *Druki ulotne i okolicznościowe. Wartości i funkcje. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej, Wojnowice, 8-10 października 2004*, Wrocław 2006, s. 11.

⁷ A. Firlej-Buzon, *Dokumenty życia społecznego w teorii i praktyce bibliotekarskiej w Polsce*, Warszawa 2002, s. 25.

⁸ Z. Kolanowska, M. Pilarczyk, *Dokumenty życia społecznego w działalności bibliotek publicznych*, Warszawa 1985, s. 3.

⁹ „Nieroby i Popsuje. Jednodniówka”, Chełm, czerwiec 1929, s. 1.

KOBIETA POLKA

JEDNODNIÓWKA

Co może zdziałać kobieta?

My, Polacy, jesteśmy narodem, który ma bardzo wielu nieprzyjaciół i wiele trudności do zwalczania, ażeby przecie pozyskać lepszą dolę. Przez sto lat z górą tutaj w Królestwie Polskim uciskał nas i krzywdził Moskał, prześladował za każdy czyn obywatelski, pożyteczny dla kraju, utrzymywał umysły nasze w ciemności, przywoził nas do pijaństwa, złodziejstwa i łapownictwa. Teraz po wypędzeniu Moskali, wojska niemieckie i austriackie grasują u nas, jak im się podoba i częstokroć zabierają ostatek mienia. Prócz tego mieliśmy i mamy u siebie na każdym kroku Żydów, którzy nam szkodzą, oszukując, ciągnąc ogromne zyski, zaś przypochlebiają się Niemcu, jak do niedawna schlebiali Moskałowi. Naród polski, tak osaczony z zewnątrz i wewnątrz, musi wyteńczyć wszystkie swe siły w walce o gospodarstwo na swojej własnej ziemi. Bo jakże? Czyliż to nam na wieki być nieszczęśliwymi niewolnikami? Czyż dzieci nasze i wnuki mają cierpieć tę samą poniewierkę i krzywdę, która nas przyniatała? Nie! toć naród nasz żyw jest i ma prawo do rządzenia się w swojej własności, w Ojczyźnie. Czas najwyższy, abyśmy i my byli wolni, abyśmy i my byli szczęśliwi!

Jak dojść do tego?

Gdzie w gospodarstwie sprawa pilna i trudna, tam do roboty potrzeba wszystkich rąk, nikomu próżnować nie wolno;

dla każdego wieku i dla każdej siły znajduje się odpowiednie zajęcie. Tak się ma teraz z naszym narodem polskim; chodzi o rzecz najważniejszą i najpilniejszą, o wydobycie się z nieszczęścia na wolność, o zgotowanie jaśniejszej przyszłości dzieciom naszym, przeto nikt nie powinien wymawiać się od tej świętej pracy; hańba temu, kto nie przyłoży tu ręki i serca!

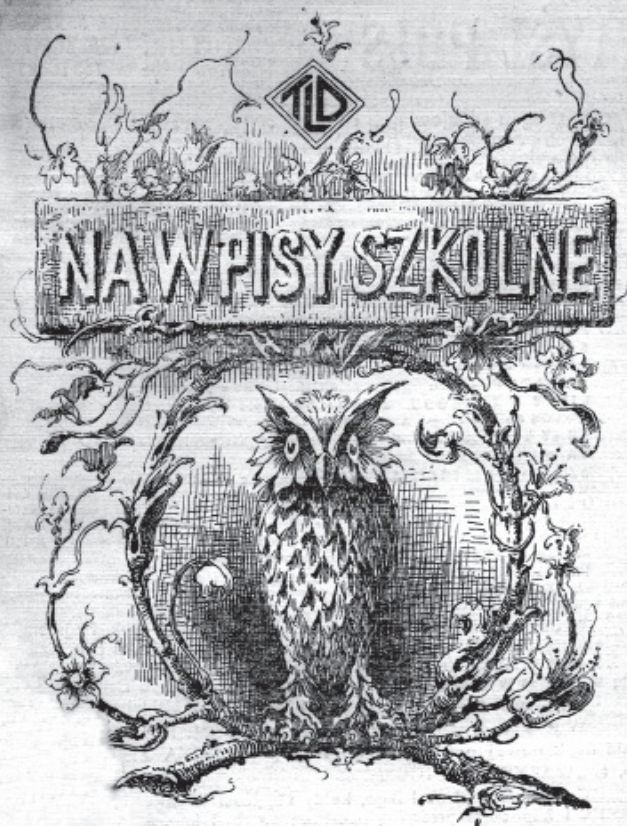
Powołuje się dziś do działania cały naród.

Czy można sobie wystawić rzecz taką dziwną, by np. ktoś z jakiejś wielkiej biedy, z trzęsawiska, z topieli, ratował się tylko jedną połową ciała, podczas, gdy druga pozostaje beczynną, jak martwa. Z narodem dzieje się tu jak z pojedynczym człowiekiem.

Ile jest kobiet w narodzie polskim? Bardzo dużo, bo więcej, niż połowa całej ludności. I jakżeby to całe mnóstwo miało siedzieć z założenymi rękoma, gdy trzeba na gwałt kraj dźwignąć i wydobywać się z niewoli, bo chwila jest nareszcie sposobna, bo dzieci nasze słusznie przeklinać nas będą, jeżeli dzisiaj ze sposobności owej nie skorzystamy.

A więc, dalej! nie połową narodu, ale całością należy się brać do czynu!

Może na to wezwanie tu i owdzie podniosą się głosy wątpliwe: „E! cóż tam znowu znaczy kobieta! co potrafi! I, zapewne, nie mężczyźni tak wątpić będą, ale właśnie niektóre z pomiędzy kobiet. Tym odpowiedzieć musimy: „Przetrzyjcie oczy i zrozumiejcie, co się na świecie dzieje, a wtedy z pewnością obudzi się w was

JEDNODNIÓWKA

TOW. LITERATÓW I DZIENNIKARZY POLSKICH

W WARSZAWIE, BRACKA № 5.

7 maja 1915 r.

Cena 20 kop.

ry powoduje ich rozproszenie między drukami życia społecznego a czasopismami. W zależności od biblioteki zbiory te są inaczej katalogowane. Występują jako zbiory dokumentów życia społecznego bądź jako wydawnictwa ciągłe. W Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego problem ten rozwiązano w następujący sposób. Większość jednodniówek skatalogowana jest jako wydawnictwa ciągłe. Przynależność do katalogu czasopism jest uzasadniona przede wszystkim rozpowszechnianiem, przekazywaniem informacji, a także wyglądem zewnętrznym, który często jednodniówki upodabnia do gazet.

Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego może pochwalić się zbiorem około 273 jednodniówek. Całość zbioru podzieliłam na dwie chronologiczne części. Pierwsza – opisywana w niniejszym artykule – dotyczy druków od najstarszych do 1939 r. Wybór tej przestrzeni czasowej podyktowany został wydarzeniami historycznymi, które dotknęły nasz kraj. Po wybuchu II wojny światowej zmieniły się zarówno granice, idee, jak i mentalność zwykłych ludzi, co miało swoje odbicie w treściach publikowanych po zakończeniu działań wojennych. Powojenne wydawnictwa różnią się praktycznie wszystkim i nie da się ich opisywać wraz z jednodniówkami wcześniejszymi.

Kolekcja jednodniówek z interesującego mnie okresu liczy 92 tytuły. Najstarsze egzemplarze pochodzą z końca XIX w.¹⁰ W pierwszym dziesięcioleciu XX w. ukazało się 15 tytułów. Z lat 1911-1920 pochodzi 31 egzemplarzy, z czego 11 tytułów wydanych zostało w 1915 r. W latach dwudziestych XX w. tego typu wydawnictw zlokalizowanych w WBP wydano 29. Z ostatniego okresu 1931-1939 w Bibliotece przechowywanych jest 12 tytułów. Jedna jednodniówka ukazała się bez roku wydania¹¹.

Zgromadzone w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej jednodniówki ukazały się w 21 miejscowościach. Zdecydowaną większość – aż 40 tytułów – wydano w Lublinie. W Warszawie ukazały się 22 egzemplarze, we Lwowie 5, w Wilnie – 3, Chełmie, Kowlu, Poznaniu – 2. Miejscowości: Biała Podlaska, Chyrów, Fronołów, Janów Lubelski, Katowice, Łuck, Mińsk, Nałęczów, Odessa, Przemyśl, Puławy, Sosnowiec, Urzędów i Włodzimierz miały po jednej. Bez podanego miejsca wydania ukazały się 2 tytuły. Zauważalna jest zdecydowana przewaga Lublina jako miejsca wydania. Na tych terenach Lublin był największym i prężnie się rozwijającym miastem. To tutaj znajdowały się szkoły, liczne urzędy oraz instytucje kultury, które często były wydawcami jednodniówek.

Miejsce wydania druku powiązane jest z wydawcą i drukarzem. Wydawcą mogła być zarówno osoba fizyczna, jak i instytucja. Jeśli jako wydawcę podawano osobę, to najczęściej był to prezes stowarzyszenia lub przewodniczący organizacji, ewentualnie inna osoba, której nazwisko podnosiło rangę wydawnictwa. Przykładem tak wydanego czasopisma jest: „Tydzień noworoczny. Jednodniówka wydana staraniem Jana Mioduszewskiego. Odessa, 14 stycznia 1907”. Instytucje, które podawały się za wydawców to najczęściej różne koła, towarzystwa lub organizacje, np:

¹⁰ „Dziennik Żywy. Wygłoszony w Przemyślu dnia 12 lutego na wieczorku literacko-muzycznym urządzonym staraniem delegatek Towarzystwa Szkoły Ludowej”, Przemyśl 1893; „Pamięci profesorów i kolegów byłej Szkoły Sztuk Pięknych z wydziału Malarstwa i rzeźby z roku 1847. Jednodniówka”, Warszawa 1898; „Jednodniówka”, b.m., 1898; „Jednodniówka Adama Mickiewicza 1798-1898”, Warszawa, 24 grudnia 1898.

¹¹ „Dobry Żart. Jedyny organ polski uwzględniający potrzeby wszystkich partii. Jednodniówka”. Warszawa.

„Jednodniówka Skargowska. 1612-1912. Chyrów 1912. Wydana staraniem i Nakł. Chyrowskiego Koła Towarzystwa im. P. Skargi”. W obu przypadkach tego typu informacje podawano na pierwszej stronie wraz z tytułem.

Nie wszystkie jednodniówki były sygnowane nazwiskiem osoby lub nazwą organizacji. Brak tych danych podyktowany był ochroną osób odpowiedzialnych za publikację. W czasach wszechobecnej cenzury często wiązało się to z daleko idącymi konsekwencjami. Przeanalizowanie jednodniówek z uwzględnieniem wydawcy lub drukarza poszerza naszą wiedzę m.in. na temat rozwoju drukarstwa na Lubelszczyźnie, a także pokazuje dorobek poszczególnych zakładów.

Pod względem tematycznym jednodniówki można podzielić na grupy:

1) jednodniówki społeczno-kulturalne (34):

- literackie,
- satyryczne,
- o tematyce szkolnej,

2) jednodniówki polityczne i informacyjne (21),

3) jednodniówki wojskowe i wojenne (15),

4) jednodniówki młodzieżowe (12),

5) jednodniówki związków zawodowych (4),

6) jednodniówki religijne (3),

7) jednodniówki sportowe (2),

8) jednodniówki kobiece (1).

Najliczniejszą grupę stanowią druki społeczno-kulturalne, wśród których znajdujemy jednodniówki literackie, satyryczne i szkolne. Jednodniówki nazywane literackimi w przeważającej części zawierają takie formy literackie, jak: wiersze, opowiadania, nowele, bajki, aforyzmy, fraszki oraz przysłowia ludowe. Wydawnictwa te ukazywały się z różnych powodów i w różnym celu. Związane było to z wydarzeniami kulturalnymi, np. spotkaniem literackim. Kiedy indziej głównym powodem była chęć zebrania funduszy na szczytny cel. Wydawanie pism literackich z utworami znanych i cenionych autorów przyciągało potencjalnych czytelników i kupujących, jednocześnie gwarantowało poczytność pisma. Część jednodniówek literackich poświęcona była wybitnym postaciom literatury polskiej. Były to pisma wydane na cześć takich poetów i pisarzy, jak: Adam Mickiewicz¹², Maria Konopnicka¹³ czy Stanisław Wyspiański¹⁴. Wydawnictwa te zawierają szereg informacji o pisarzach. Najczęściej dotyczą twórczości, fragmentów utworów oraz wspomnień zapamiętanych i spisanych przez przyjaciół. W jednodniówce poświęconej Stanisławowi Wyspiańskiemu zamieszczono *Przyczynek do bibliografii*, który zawiera spis druków polskich dotyczących jego życia i twórczości. Ze względu na tego typu artykuły jednodniówki mogą stanowić cenne źródło informacji.

Oprócz utworów literackich w jednodniówkach tego typu często zamieszczano artykuły historyczne. Dotyczyły one dziejów Polski, opisywały bitwy, dzieje organizacji, np: Koło Polonistów Uniwersytetu Poznańskiego. Zdarzały się także opisy historii miast, w których dane wydawnictwo ukazało się.

Jednodniówki literackie wydawane były nie tylko po to, aby dostarczyć odbiorcom rozrywki. Często powodem wydania była chęć zebrania funduszy na szczytny cel.

¹² „Jednodniówka Adama Mickiewicza 1798-1898”, Warszawa, 24 grudnia 1898.

¹³ „Jednodniówka poświęcona ceniom Marii Konopnickiej”, Lublin 1911.

¹⁴ „Dzwon Polski poświęcony Stanisławowi Wyspiańskiemu. Jednodniówka”, b.m.w., 13 grudnia 1914.

W jednodniówce „Z nad brzegów Narwi” już na pierwszej stronie dowiadujemy się, że dochód ze sprzedaży tytułu przeznaczony zostanie na Łomżyńskie Towarzystwo Dobroczyńności, a dokładnie na warsztaty rzemieślnicze dla dzieci z ubogich rodzin.

Jednodniówki satyryczne to druga podgrupa społeczno-kulturalnych. Zawierają gatunki literackie i dziennikarskie cechujące się komizmem, ośmieszające, szydzące oraz piętnujące negatywne wydarzenia z życia społecznego. Druki tego typu wzbogacone są o ilustracje, najczęściej rysunkowe karykatury, które tworzą lub uzupełniają tekst¹⁵. Artykuły charakteryzują się mniej doniosłym i patetycznym stylem, autorzy pozwalają sobie na więcej swobody i luzu. Często w sposób zabawny, a nawet śmieszny przedstawiają sytuację państwa lub jakiejś grupy społecznej.

Jednodniówki dotyczące szkoły polskiej poruszały tematy związane z bieżącą sytuacją polskiego szkolnictwa. Pisma te wydawane były przez organizacje młodzieżowe, np. Zarzewie czy Towarzystwo Literatów i Dziennikarzy. Jednodniówki wydawano z różnych okazji. Najczęściej była to forma upamiętnienia rocznic i wydarzeń. I tak na przykład jednodniówka wydana w 1915 r. przez Organizację Młodzieży Niepodległej¹⁶ miała na celu uczczenie 10. rocznicy istnienia szkoły polskiej, a jednodniówki wydane w 1909 r.¹⁷ i 1915 r.¹⁸ miały pomóc w zbiorce pieniędzy, które z kolei przeznaczono na szkolnictwo.

Artykuły zawarte w tej grupie jednodniówek zawsze opisywały sytuację w szkole polskiej. Zdarzały się takie, w których porównywano szkołę polską z rosyjską, pisano na temat języka wykładowego. W niektórych krytykowano przeładowany program i pokazywano niezadowolenie młodzieży. Często praktyką wśród wydawców było przybliżanie czytelnikom historii szkoły, np. Publicznej Szkoły Podstawowej nr 21 im. Królowej Jadwigi w Lublinie, organizacji bądź towarzystwa, które wydało dany druk. W niektórych jednodniówkach można zapoznać się z programami obchodów, ustawami, statutami, a nawet sprawozdaniami z działalności. W jednodniówce z okazji 25. rocznicy obchodów strajku z 1905¹⁹ r. wydrukowano dokumenty z tego okresu oraz wspomnienia uczniów biorących udział w tych wydarzeniach.

W pismach tych poważne artykuły przeplatane były utworami literackimi. Zamieszczano w nich fragmenty utworów Henryka Sienkiewicza, Marii Konopnickiej czy Bolesława Prusa. Przybliżano czytelnikom wielkich Polaków. W tego typu drukach często znajdowały się opisy wycieczek, w których brali udział uczniowie lub uczestnicy różnych kursów. Pojawiały się też opisy przyrody, historie miejscowości lub całych powiatów.

Drugą pod względem liczby tytułów jest grupa pism zaliczanych do prasy politycznej, licząca 21 egzemplarzy. Wśród nich znajdziemy jednodniówki czysto polityczne oraz wydawnictwa informacyjne. Na przestrzeni lat w Polsce ukształ-

¹⁵ E. Lipiński, *Encyklopedia wiedzy o prasie*, Wrocław 1976, s. 53.

¹⁶ „Szkoła Polskiej i Walce o Niepodległość. Jednodniówka Maturzystek Szkoły Polskiej w Sosnowcu z Polskiej Organizacji Młodzieży Niepodległościowej »Zarzewie«”, Sosnowiec 1915.

¹⁷ „Jednodniówka Towarzystwa Wpisów Szkolnych Dajcie na Wpisy!”, Warszawa, kwiecień 1909.

¹⁸ „Na wpisy szkolne. Jednodniówka Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich w Warszawie”, Warszawa, 7 maja 1915.

¹⁹ „Jednodniówka z okazji obchodu 25-lecia walki o szkołę polską”, Lublin, wrzesień 1930.

tował się system polityczny charakteryzujący się mnogością partii i stronnictw. Sytuacja taka miała swoje odzwierciedlenie w prasie zróżnicowanej pod względem aktualnych zagadnień politycznych, społecznych i ustrojowych. Ważną kwestią, różniącą poszczególne ugrupowania, był stosunek do sprawy niepodległości Polski oraz dróg jej utrzymania.

Treści zawarte w jednodniówkach politycznych poruszały zagadnienia dotyczące polityki wewnętrznej i zewnętrznej państwa. Często były pismami propagandowymi, służyły jako organ informacyjny partii politycznych. Zdarzało się również, że były głosem sprzeciwu opozycji, która miała odmienne plany prowadzenia polityki kraju.

Bardzo ważnym elementem w tego typu pismach był język, a raczej sposób, w jaki wydawcy zwracali się do potencjalnych odbiorców. Często zdarzało się, że przekaz w nich zawarty był agresywny, a nawet brutalny. Tak jest w przypadku jednodniówki „Alarm Kowelski”²⁰, skierowanej do ludności żydowskiej mieszkającej w Kowlu. W druku tym wypomina się Żydom to, iż nie złożyli datków na rzecz Obrony Przeciwlotniczej i Obrony Narodowej.

Wśród jednodniówek politycznych możemy wydzielić te informacyjne, które w sposób nie do końca sprecyzowany sympatyzowały z ugrupowaniami politycznymi. Informacje publikowane w prasie ogólnej dotyczyły życia codziennego, problemów społecznych i politycznych. Redaktorzy często korzystali z możliwości wypowiedzi i w artykułach wstępnych prezentowali swoje zdanie. Takie praktyki z kolei nie podobały się organom władzy. Konflikt na linii gazeta – polityka najczęściej doprowadzał do zawieszania tytułów. Tak było w przypadku lubelskiej gazety „Ziemia Lubelska”. W wyniku ostrego konfliktu ówczesnego redaktora naczelnego Teodora Kaszyńskiego z przedstawicielami rządu nakład dziennika został najpierw skonfiskowany, a następnie tytuł całkowicie zawieszony. Dziewiątego listopada ukazał się jego ostatni numer.

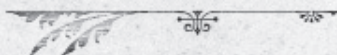
Od 10 listopada w miejsce zawieszono tytułu wprowadzono jednodniówki. Pierwszą były „Wiadomości Lubelskie”, następne to: „Na świecie” (11 IX), „Wszystko mija” (12 IX), „Wniosek Prosty” (13 IX), „Wiadomość Lubelska” (14 IX), „Placówka Lubelska” (15 IX). Innym przykładem jednodniówek tak wydawanych są „Echo Lubelskie” i „Słowo Lubelskie”. Obie ukazały się po zawieszeniu „Głosu Lubelskiego” w 1920 r.

Na przykładzie wyżej wspomnianych jednodniówek widać walkę rządu z wolnością słowa. Jest to jeszcze jeden dowód na to, że jednodniówki to nie tylko pisma literackie. Liczne druki tego typu ukazywały się w miejsce innych. W tym przypadku poprzez jednodniówkę przekazywano społeczeństwu informacje sprzeczne z polityką rządu.

Trzecią grupę tematyczną stanowią jednodniówki wojenne i wojskowe. Drukowały one przede wszystkim informacje o waleczności i bohaterstwie narodu polskiego. Wydawanie tego typu pism zmotywowane było obchodzeniem rocznic upamiętniających doniosłe, ale też często tragiczne wydarzenia z historii państwa. Wydawcami jednodniówek były najczęściej komitety obywatelskie lub związki. Jednodniówki te wydawane były z okazji obchodów rocznicowych. Zawierają artykuły mówiące o poświęceniu bohaterów walczących o niepodległość, przedstawiają opisy powstania oraz poszczególnych bitew. Można tu znaleźć prezentacje sylwetek poszczególnych osób związanych z powstaniami,

²⁰ „Alarm Kowelski. Jednodniówka”, Kowel, maj 1939.

JEDNODNIÓWKA.

PAMIĘCI ❧

❧ PROFESSORÓW
I KOLEGÓW

b. Szkoły Sztuk Pięknych

Z WYDZIAŁU MALARSTWA I RZEZBY

z Roku 1897.

WARSZAWA.

DRUK. TOW. KOMAND. ST. J. ZALESKI I S-KA.

1897.

„CZOŁEM!”

JEDNODNIÓWKA

na pamiątkę otwarcia I Sokolni Tow. Gimn. „Sokol” w Warszawie.

Gniazdo
„Warszawa I”
Królewska 23.

Cena złp. 1 (jeden).

Sokolnia I
Figrykła
(pl. wystaw rolniczych).

NAKLADEM
Gniazda „Warszawa I” Tow. Gimn. „Sokol” w Warszawie.
1906

m.in. życiorys Seweryna Goszczyńskiego, opis śmierci generała Józefa Sowińskiego, czy kobiet walczących o Polskę. W jednodniówkach powstaniowych drukowano również rozprawy i zamieszczano portrety, np. Maurycego Mochnackiego, Waleriana Łukasińskiego, Seweryna Goszczyńskiego, Józefa Piłsudskiego i wielkiego księcia Konstantego²¹. Zdarzało się, że tematy niepodległościowe w jednodniówkach były okazją do wygłaszania uwag polityczno-społecznych. Przykładem może być jednodniówka „Noc Listopadowa” z 1915 r.²², gdzie po opisie powstania następuje krytyka polityki państwa.

Jednodniówki wojskowe poświęcone zostały różnym oddziałom Armii Polskiej oraz pamięci żołnierzy polskich walczących w kraju w latach 1914–1921. Przedstawiano historię i genezę powstania oddziałów, zamieszczano różnego rodzaju spisy, np. odznaczonych, poległych na polu walki, zmarłych w skutek odniesionych ran. Wiele miejsca poświęcono pamięci żołnierzy polskich walczących o niepodległość. Autorzy, opisując losy i sylwetki walczących, stawiają ich jako wzór do naśladowania. Głównym zadaniem artykułów tego typu było wzbudzenie w obywatelach woli walki, siły do sprzeciwienia się zaborcy i najeźdźcy.

Kolejną grupę stanowią jednodniówki o tematyce młodzieżowej. Najczęściej wydawane były przez stowarzyszenia młodzieży szkolnej i młodzieży ludowej, przez organizacje studenckie, np. Bratnią Pomoc Studentów, Koło Polonistów czy słuchaczy uniwersytetu. Czasopisma te skierowane były do młodzieży. Zawarte w nich treści dotyczyły zarówno uniwersalnych wartości, jak i zwykłych spraw dnia codziennego. Publikowane materiały różniły się treścią w zależności od tego, kto był wydawcą. I tak na przykład jednodniówki wydane przez Bratnią Pomoc Studentów czy Koło Polonistów Uniwersytetu Poznańskiego przedstawiały historie, cele i zadania organizacji. Czasopisma wydane przez słuchaczy Uniwersytetu Powszechnego w 1938 r.²³, 1939 r.²⁴ opisywały studia oraz dodatkowe zajęcia, w których młodzież mogła brać udział. W artykułach często ukryty był głębszy sens. Chodziło o zwrócenie uwagi czytelników na ogromne znaczenie oświaty. Mówi się tu o kształceniu, rozwoju kultury, pędzie do wiedzy – najważniejszych czynnikach mających scalić naród i poprawić jego gospodarkę.

Większość jednodniówek skierowanych do młodzieży zamieszczała wiersze, opowiadania, bajki i satyrę. Celem miało być umoralnianie i pokazanie życiowego drogowskazu. Autorzy publikowali artykuły z zakresu historii państwa i historii społeczeństwa. W zależności od lat wydania jednodniówki głosiły odpowiedzialność narodu za losy Polski. Na łamach pism, wydawcy apelowali do młodzieży, zachęcali do obrony ojczyzny, do poświęcenia, wstępowania do Legionów. Oprócz tego ukazywali, jak w inny sposób służyć ojczyźnie. Nie tylko walka zbrojna, ale też pielęgnowanie rannych czy każda inna pomoc może być bohaterstwem i oddaniem.

Kolejną grupę tematyczną stanowią jednodniówki robotnicze, wydawane przez związki zawodowe oraz inne zrzeszenia grup pracujących. W WBP im. H. Łopacińskiego posiadamy cztery tytuły tego typu. Podobnie jak w przypadku innych jednodniówek zamieszczano tutaj wiersze i krótkie opowiadania. Poruszane

²¹ „Jednodniówka 29 listopada”, Lublin 1915.

²² „Noc listopadowa. Jednodniówka”, Lublin, 29 listopada 1915.

²³ „Krok Naprzód. Jednodniówka słuchaczy Uniwersytetu Powszechnego im. Stefana Żeromskiego w Lublinie”, Lublin 1938.

²⁴ „Nasz Uczelnia. Jednodniówka słuchaczy Uniwersytetu Powszechnego im. Stefana Żeromskiego w Lublinie”, Lublin 1939.

kwesie świadczą o dużej wartości historycznej, bowiem prezentowały tematy społeczne. W jednodniówkach robotniczych redaktorzy i wydawcy zwracali uwagę na trudne warunki materialne ludzi pracy, na niedostateczną opiekę państwa i wszechobecną biedę.

Często zdarzało się, że to właśnie w jednodniówkach jako pierwszych wysuwano postulaty polepszenia jakości życia robotników. W jednej z omawianych jednodniówek – „Nowe Prądy”²⁵ jest mowa o powstających na zachodzie Europy pierwszych załączkach związków zawodowych i o potrzebie zakładania takich instytucji także w Polsce. Autorzy część artykułów poświęcają światowemu ruchowi feministycznemu, z którym porównują sytuację polskich kobiet.

Przykładem doskonałego źródła informacji jest „Jednodniówka Pogotowia Ratunkowego”²⁶. Wydana została w celu zwrócenia uwagi społeczeństwa na ciężką materialną sytuację pogotowia. Na jej łamach przedstawiono historię działalności tej instytucji w Lublinie oraz zasługi dla mieszkańców. Można znaleźć również informacje na temat osób zatrudnionych w pogotowiu – wszystkie poparte są danymi liczbowymi.

Jednodniówki robotnicze były głosem szerokiej rzeszy ludzi pracujących w celu zwrócenia uwagi ogółu społeczeństwa na problemy robotników. Publikowane artykuły były często postulatami i żądaniami stawianymi władzy.

Jednodniówki religijne wydawane były przez instytucje kościelne oraz religijne zrzeszenia świeckie. W zbiorach WBP reprezentowane są przez trzy tytuły. Wydawane były przede wszystkim z okazji świąt lub np. zebrania funduszy na określone cele. Tak jest w przypadku druku z 1908 r. – „Jednodniówki Łuckiej”²⁷, która wydana została, aby zasilić konto nowego kościoła w Sokolu. Jednodniówki religijne drukowały artykuły historyczne, opisywały dzieje miasta, regionu, zamieszczały legendy i opowiadania. Inne wydawnictwo pt. „Świętemu Andrzejowi Boboli w hołdzie”²⁸ poświęcone zostało w całości jego osobie. W druku tym szczegółowo przedstawiono życie oraz dokonania i poświęcenie dla narodu. Opisano również historię powstania kultu św. Andrzeja Boboli i jego znaczenie dla polskiej kultury.

Z przybliżonych wyżej tematów wynika, iż jednodniówki religijne nie tylko poruszały sprawy związane z wiarą. Wydawcy starali się poprzez treści historyczne i kulturalne, zachęcić czytelników do ich kupowania, a co za tym idzie do zbierania pieniędzy na szczytne cele. Opisywanie życia i działalności osób uznanych za święte miało charakter umoralniający, było swego rodzaju „życiowym drogowskazem”, przykładem cnót i zachowań, które są godne naśladowania przez wszystkich.

Druki o tematyce sportowej służyły popularyzacji sportu i wychowania fizycznego. Wraz z rozwojem różnych dyscyplin sportu na rynku prasowym zaczęły pojawiać się tytuły publikowane przez poszczególne towarzystwa sportowe, np. przez wioślarzy czy szermierzy. W naszych zbiorach jednodniówki sportowe reprezentowane są przez dwa wydawnictwa odnoszące się do organizacji gimnastycznej, propagującej treści wychowawcze i patriotyczne „Sokół”. Pierwsza pochodząca

²⁵ „Nowe Prądy. Jednodniówka ilustrowana”, Warszawa, 26 lipca 1907.

²⁶ „Jednodniówka Pogotowia Ratunkowego”, Lublin, 18 kwietnia 1926.

²⁷ „Jednodniówka Łucka : na korzyść nowo budującego się kościoła w Sokolu na Wołyniu”, Łuck 1908.

²⁸ „Świętemu Andrzejowi Boboli w hołdzie. Jednodniówka”, Lublin 1938.

z 1906 r. pt. „Czołem”²⁹ jest sprawozdaniem spotkania międzynarodowego, w którym oprócz treści informacyjnych zamieszczono fotografie dokumentujące to wydanie. Natomiast drugi tytuł, „Stanica”³⁰, wydany w 1929 r., w całości poświęcony jest polskiemu towarzystwu gimnastycznemu. W jednodniówce tej przedstawiono postać Adama Zamoyskiego, jednego z prezesów towarzystwa. Oprócz tego zamieszczono informacje dotyczące Towarzystwa „Sokół” za granicami Polski. Jednodniówka jest pięknie wydana, godne szczególnej uwagi są treść oraz bogata dokumentacja graficzna.

Ostatnią grupę tematyczną stanowią jednodniówki kobiece. Jest to grupa czasopism, których profil tematyczny ukształtowany został pod kątem potrzeb czytelniczych kobiet oraz ich sytuacji społecznej. W drukach tego typu znajdujemy wiersze, opowiadania, felietony o modzie, rodzinie i wychowaniu dzieci oraz artykuły poważne, dotyczące polityki i zagadnień społecznych. Prasa ta miała za zadanie podnosić poziom kultury i wiedzy w środowiskach kobiecych.

Z omawianego przedziału chronologicznego w WBP mamy tylko jeden tytuł – „Kobieta Polska”³¹ – wydany w 1915 r. Jednodniówka ta jest typowym przykładem prasy kobiecej, poruszającej tematy feministyczne i społeczne. Obok artykułów poświęconych kobiecie i jej roli w społeczeństwie zamieszczono kilka dotyczących Ligi Kobiet oraz walki z analfabetyzmem na polskiej prowincji. Wydawnictwo to ma także bardzo duży wydźwięk patriotyczny.

Nakreślona próba opisanie jednodniówek nie wyczerpuje w całości tematu. Sygnalizuje jedynie mnogość i różnorodność interesujących nas druków. Zwraca uwagę na możliwości podjęcia tematu jednodniówek z perspektywy różnych zagadnień. W drukach tych można szukać odpowiedzi na tematy dotyczące życia codziennego, obyczajów, różnic pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi. Skłaniają badacza do ustalania celów, dla jakich były wydawane, do rozpoznawania odbiorcy. Jednocześnie przyczyniają się do poszerzenia wiedzy o specyfice języka, jakim były pisane.

Zbiory jednodniówek często nie są doceniane przez bibliotekarzy. Ukryte w magazynach, błędnie skatalogowane – są niedostępne dla szerokiej grupy odbiorców. Zapominamy, że jednodniówki to często jedyny ślad, jaki pozostał po ludziach i wydarzeniach.

Summary

One-off press releases are a specific kind of documents. In order to describe this type of library collections, various names are used, i.a. commemorative prints and ephemera. These publications depict public life. As historical documents, they are useful for broadening knowledge on particular facts of life of the bygone époques and periods, they contribute to better learning and interpreting of culture.

The collection of the Hieronim Łopaciński Regional Public Library in Lublin contains 273 one-off press release titles, 92 of which are prints published until 1939. Most documents of such type owned by the Library were published in the years 1911-1920 and for

²⁹ „Czołem. Jednodniówka na pamiątkę otwarcia I Sokolni Tow. Gimn. „Sokół” w Warszawie”, Warszawa, 1 lipca 1906.

³⁰ „Stanica. Jednodniówka poświęcona prezesowi związku sokolstwa polskiego, druhowi Adamowi Zamoyskiemu w dniu jego imienin”, Katowice, 24 grudnia 1929.

³¹ „Kobieta Polka. Jednodniówka”, Lublin, wrzesień 1915.

most of them the publishing location is Lublin. One-off press releases are divided into eight thematic groups: socio-cultural, political and informational, military and war, youth, labour unions, religious, sports, and women's. The content of the documents is assumed as the basis for the division.

The described collection contains publications related to literature and culture in a broad sense. There is also no shortage of prints referring to matters important in terms of politics and society. One-off press releases dedicated to different issues have certain properties in common. One can for instance find in them poems and short stories of eminent Polish writers and texts on significant moments in the life of the nation.

Резюме

Разовые издания – особый вид документов. Для определения материалов такого типа применяются также термины: издания по случаю, листовки. Они представляют общественную жизнь. Как исторические документы, они позволяют углубить знание на тему фактов минувших эпох и периодов, дают возможность лучше осмыслить и интерпретировать культуру.

В фондах Воеводской Публичной Библиотеки им. Херонима Лопацинского в Люблине находятся 273 наименования разовых изданий, в том числе 92 документа изданные до 1939 года. Большинство принадлежащих Библиотеке документов такого типа было издано в годы 1911-1920. Чаще всего они были изданы в Люблине. Среди разовых изданий восемь тематических групп: общественно-культурные, политические и информационные, военные, молодежные, принадлежащие профессиональным союзам, религиозные, спортивные, для женщин. Тематические группы определяются на основе содержания документов.

В описываемом фонде находятся издания касающиеся литературы и широко понимаемой культуры. Появляются также издания относящиеся к важным политическим и общественным событиям. Разовые издания посвященные разным вопросам, имеют некоторые общие черты. Например, можно в них найти стихи и рассказы выдающихся польских писателей, а также тексты касающиеся важных моментов из жизни народа.